

УДК 930(477)

© **Анеля КАЛЕНЮК,**

© **Віра ФОМІНА**

«ЖІНОЧІ» ОРДЕНИ ЧЕРВОНОГО ПРАПОРА В КОЛЕКЦІЇ МЕМОРІАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ «НАЦІОНАЛЬНИЙ МУЗЕЙ ІСТОРІЇ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ 1941 – 1945 РОКІВ»

Розглядаються бойовий та життєвий шлях жінок-воїнів, нагороджених орденами Червоного Прапора, які належать до фалеристичної колекції Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років».

Ключові слова: Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років», німецько-радянська війна, нагородна система, перший бойовий орден, фондозбірня, наукове комплектування.

На перший погляд тема цього дослідження може видатися випадковою й зовсім нецікавою, адже жіноцтво не входило до основного контингенту нагороджених, про що свідчить фалеристична колекція Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років», у якій є лише чотири ордени Червоного Прапора, що належать жінкам. Існує пересторога, що повної картини подій відтворити не вдасться ні за статистикою, ні за аналізом. Утім, автори переконані, що право на оприлюднення мають не лише загальновідомі явища, іноді цікавими є саме окремі факти та деталі.

Можна назвати кілька причин, що спонукали нас узятися за це дослідження. Це насамперед те, що орден Червоного Прапора – перший бойовий знак у нагородній системі СРСР, а участь жіноцтва у Великій Вітчизняній війні хоч і досліджувалася науковцями, проте має певні прогалини й суперечності. Будь-який аналіз фондової колекції Національного музею сприяє повнішому її вивченню та оприлюдненню. Ні в кого не викликає сумнівів той факт, що жінки, чиї бойові ордени зберігаються в Меморіальному комплексі, – справжні героїні, які заслуговують на нашу пам'ять і шану.

Слід зазначити, що аналіз наявної бібліографії показав, що видань, присвячених участі жіноцтва в німецько-радянській війні, радянській нагородній системі загалом, а також окремим подвигам або нагородам зокрема – вдосталь, проте багато з них містять різні цифри та розбіжності, перевантажені емоційними висновками, «грішать» зайвою глорифікацією.

Що стосується участі жінок на фронтах війни, то, на наш погляд, найбільш повними, обґрунтованими та об'єктивними, хоча й не позбавленими ідеологічних нашарувань, залишаються монографії В.Я. Галаган та В.С. Мурманцевої [3; 10]. Стосовно інформації про нагороди та нагородну систему періоду Великої Вітчизняної війни слід відзначити одне з перших видань «Ордена и медали СССР» Г. Колесникова й О. Рожкова, книжку І. Можейка, дослідження В. Дурова, Н. Стрекалова, О. Смылова, а також деякі публікації та статті в Інтернеті [7; 9; 4; 5; 6; 11].

Як уже зазначалося вище, існує широкий масив історіографії з названих тем, однак різні джерела оперують неоднаковими цифрами (від 300 тис. до 1 млн). Таку кількість жінок, які перебували в лавах Збройних сил СРСР у роки війни, знаходимо в різних джерелах [1, 144; 10, 196]. Також досить різниться кількість нагороджених жінок (від 100 тис. до 150 тис.) [1, 443; 10, 240].

Скільки жінок було нагороджено орденами Червоного Прапора – невідомо, бо такої статистики, на жаль, не виявлено.

Щоб виявити істину, звернімося до історії ордена Червоного Прапора, його ролі та місця у становленні й розвитку радянської нагородної системи.

Засновано орден РРФСР «Червоний Прапор» 16 вересня 1918 р., а після утворення СРСР постановою Президії ВЦВК СРСР від 1 серпня 1924 р. – загальносоюзний орден Червоного Прапора, до якого прирівнювався затверджений раніше орден із такою ж назвою.

Статут ордена затверджено постановою Президії ЦВК СРСР від 11 січня 1932 р., у подальшому до нього вносилися зміни й доповнення. Остання редакція подана 28 березня 1980 р. і затверджена Указом Президії Верховної Ради СРСР [7, 64].

У листопаді 1924 р. Технічний комітет Військово-господарського управління РСЧА оголосив конкурс на ескізний проект знака ордена, на якому було представлено 683 ескізи 393 авторів, проте жоден із них не був схвалений. У 1929 р. вирішили, що в основу загальносоюзної нагороди необхідно покласти ескізний проект ордена Червоного Прапора РРФСР із заміною аббревіатури РРФСР на СРСР. Через два роки, у грудні 1931 р., Монетний двір нарешті отримав проектне завдання на першу партію нових орденів. Окрім зміненої аббревіатури, вони відрізнялися від республіканських нагород також розмірами. Замість зірочок між літерами аббревіатури з'явилися крапки, контррельєфне зображення на звороті стало виразнішим, на гайці не було вже порядкового номера ордена, а сама гайка мала іншу форму [6, 15].

Автором ордена слід вважати Володимира Васильовича Денисова, який у 1918 р. виконав роботу замість свого батька – художника Василя Івановича Денисова, котрий через хворобу не зміг виконати дорученого йому завдання [6, 12].

Орден Червоного Прапора є знаком, розмір якого 41 x 36,3 мм, виготовлений із позолоченого срібла (25 г), червоної та білої емалі. На ньому зображено позолочений лавровий вінок, перев'язаний унизу двома позолоченими стрічками. У верхній частині вінка – розгорнутий Червоний Прапор із написом «Пролетарі усіх країн, єднайтеся!». У центрі знака на білому тлі – перехрещені смолоскип (символ безсмертя героїв), гвинтівка, молот і плуг, прикриті п'ятикутною червоною зіркою,

посередині якої – серп і молот. Зверху два промені зірки прикриті прапором. Нижні кути державного стяга і смолоскипа виступають з-під краю лаврового вінка, на який накладено червону стрічку з написом «С.Р.С.Р.» (крапки після літер відповідають орфографії 1924 р.). Усі написи, зрозуміло, виконані російською мовою. Під стрічкою на орденах, що вручалися повторно, на білому щиту вказувалися цифри 2, 3, 4 ... 7, які відповідали кількості орденів Червоного Прапора в конкретному нагородженого [7, 67].

Спочатку орден носили на червоному банті, складеному розеткою. Узимку ордени прикріпляли до шинелі. Такий порядок носіння ордена було скасовано під час затвердження Статуту в 1932 р. Згідно з Указом Президії Верховної Ради СРСР від 19 липня 1943 р. для ордена було затверджено порядок носіння на п'ятикутній колодці, обтягнутій шовковою муаровою стрічкою червоного кольору з білими смужками по краях (1мм) та посередині (8 мм). Відтоді знаки ордена стали виготовлятися з вушками у верхній частині прапора. На знаки, виготовлені до 1943 р., вушка напаювалися [7, 66 – 67]. Орден носили на лівому боці грудей. В усіх Статутах акцентувався «бойовий» складник нагороди. Навіть під час війни, коли орденосці ставали масовим явищем, орден Червоного Прапора залишався «елітарною» нагородою: його зазвичай отримували командири з'єднань, полків, батальйонів, льотчики за збиті літаки, успішні бомбардування та штурми. Молодші командири сухопутних військ, а тим більше сержанти й солдати нагороджувалися ним досить рідко. Щоправда, у тяжкий перший рік війни вийшов наказ наркома оборони від 23 серпня 1941 р. № 281, у якому повідомлялося, що для заохочення бойової роботи санітарів і носильників за винесення з поля бою сорока поранених із гвинтівками або ручними кулеметами дозволялося нагороджувати орденом Червоного Прапора. А 4 червня 1944 р. Указом Президії Верховної Ради Союзу РСР було запроваджено нагородження орденами й медалями за вислугу років у Червоній армії. Указ передбачав відзначення орденом Червоного Прапора за 20 років і вдруге – за 30 років бездоганної служби. Восени того ж року цей порядок був поширений на Військово-Морський флот, а також військовослужбовців та співробітників відділів внутрішніх справ і держбезпеки. Упродовж 14 років орден Червоного Прапора за вислугу років було вручено близько 300 тис. разів [11, 91].

Безумовно, це негативно позначилося на престижі нагороди. Цифри говорять самі за себе. Незважаючи на те, що з 1924 р. до 1991 р. орденом Червоного Прапора було нагороджено понад 581 300 осіб, з яких кількість нагороджень за вислугу років становила близько 50 % від загальної цифри нагороджених, орден Червоного Прапора був і залишається шанованою бойовою радянською нагородою [11, 91]. І знову статистика: впродовж 10 років до розпаду СРСР орденом Червоного Прапора було нагороджено лише 1 300 осіб [11, 98]. Орден знову повернув собі суто бойовий авторитет.

З червня 1941 р. до червня 1945 р. орден Червоного Прапора вручали 305 035 разів, кавалерами цієї нагороди стали 238 тис. осіб, серед яких чимало відважних жінок [6, 18; 11, 91].

Фалеристична колекція Меморіального комплексу містить 626 орденів Червоного Прапора, серед яких є зразки різних періодів, проте більшість із них

виготовлені в 1943 р., коли нагородження набули масового явища. Музейна колекція невелика: три «жіночі» ордени датовані 1943 р., один – 1945 р., що становить дещо більше половини відсотка колекції ($\approx 0,64\%$). Однак кожна з цих нагород, як і кожна з жінок, відзначених високим орденом, заслуговує на окрему розповідь.

За хронологією надходження перша нагорода у фондозбірні Меморіального комплексу належить молодшому сержантові Маріонелі Володимирівні Корольовій, санінструкторові 780-го стрілецького полку 214-ї стрілецької дивізії 24-ї армії Донського фронту. Людям старшого віку знайоме ім'я Гулі Корольової з героїчної повісті О. Ільїної «Четверта висота», що неодноразово видавалася й перевидавалася в радянські часи. Народилася ця незвичайна дівчина у вересні 1922 р. у Москві, проте з 12 років її життя тісно пов'язане з Україною: спершу з Одесою, а потім – з Києвом. Маріонела поспішала жити, ніби відчувала, що доля відпустить їй лише 20 років. Ще в 3-річному віці почала брати участь у кінозйомках, встигла знятися в трьох фільмах, у 18 років вийшла заміж, у 19 – народила сина. Коли розпочалася війна, Маріонела евакуювалася до Уфи, де працювала в госпіталі. Невдовзі на фронті загинув її чоловік, батько її сина, і Маріонела, залишивши немовля на свою матір, добровільно пішла на фронт. Потрапила дівчина під Сталінград, воювала в складі стрілецького полку на Донському фронті. Як і інші мужні медсестри, вона неодноразово виносила на своїх плечах із поля бою тяжко поранених бійців разом з їхньою зброєю – гвинтівкою чи автоматом. Як уже зазначалося вище, відповідно до Наказу НКО № 281 «Про порядок представлення до урядових нагород військових санітарів і носильників за хорошу бойову роботу» орденом Червоного Прапора нагороджували за винесення з поля бою 40 поранених із зброєю [11, 63]. Молодший сержант Корольова воювала лише впродовж чотирьох місяців, проте за цей час вона винесла з поля бою близько 50 поранених. 23 листопада 1942 р. у бою за висоту 56,8 у критичний момент бою, коли живими залишилися лише шестеро бійців, Маріонела підняла їх в атаку, а сама у ворожому окопі знищила 15 гітлерівців і утримувала зайняті позиції до підходу підкріплення. Ворожа куля обірвала її життя. Дівчині було лише 20 років. Її поховали в братській могилі в селищі Котлубань. Наказом № 98/і від 9 січня 1943 р. Маріонела Корольова посмертно нагороджена орденом Червоного Прапора, який вручити не вдалося [12]. У 1974 р., коли у Києві створювався перший музей історії війни, науковці ініціювали клопотання про передачу цього ордена на довічне зберігання в музеї. Прохання задовольнили, і 17 жовтня 1974 р., у день урочистого відкриття «Українського державного музею історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років», Верховна Рада СРСР передала до установи орден Червоного Прапора № 481446, яким була нагороджена юна героїня, та орденську книжку до нього [13; 14]. Зрозуміло, що орден і його номер відповідали зразку 1974 р., проте цікавими є номери фондової документації. Усі музейники знають, що нагороди з дорогоцінних металів обліковуються в спеціальній книзі. Орден Маріонели Корольової записаний у ній під номером 6, отже, він є раритетним в історії музею.

В одному з експозиційних залів, матеріали якого розповідають про Сталінградську битву, вміщено у вітрині фото щасливої красуні Гулі Корольової – виконавиці головної

ролі в довоєнному фільмі «Дочка партизана», а поруч – орден Червоного Прапора, що став посмертною нагородою відважної дівчини. Цінність цієї нагороди полягає не лише в її меморіальності, непересічній долі героїні та шляху передачі ордена до музею, а й у тому, що це орден молодшого сержанта, а, як уже зазначалося вище, вони отримували подібні нагороди вкрай рідко.

Наступні два ордени в колекції – це орден Червоного Прапора № 39696 лейтенанта Олени Миколаївни Казакової – льотчиці 87-го гвардійського авіаційного полку ЦПФ та орден Червоного Прапора № 117822 капітана Надії Никифорівни Федутенко – командира ескадрильї 587-го авіаційного полку денних пікіруючих бомбардувальників. Нам невідомо, чи були знайомі ці дві льотчиці до чи під час війни, однак життя і доля весь час зводила їхні шляхи.

За віком ці жінки майже ровесниці: О. Казакова 1911 р. н., а Н. Федутенко 1915 р. н. Народилися майбутні льотчиці також поблизу одна від одної: у Воронежській та Белгородській області відповідно; майже одночасно – в 1936 р. та 1935 р. – закінчили Тамбовське училище пілотів ЦПФ, обидві літали на літаках ЦПФ, а з початком війни в складі окремої авіагрупи ЦПФ Південно-Західного фронту брали участь у обороні Києва [12]. Далі шляхи наших героїнь ішли паралельно, проте кожна з них заслуговує на окрему розповідь.

Олена Казакова, 25-річна незаміжня жінка-пілот, саме так написано в льотній книжці, що зберігається в музейній колекції документів [15]. А далі – перелік польотів, тренувань, випробувань. Великий досвід, здобутий командиром поштової авіаланки Оленою Казаковою за п'ять передвоєнних років, уміння здійснювати польоти і приземлення в складних метеоумовах став у пригоді льотчиці як під час боїв за Київ, так і під час Сталінградської битви. У складі 87-го гвардійського авіаційного полку ЦПФ Олена брала участь у боях на Південно-Західному, Донському та Сталінградському фронтах. Літаки її авіаланки перевозили оперативних працівників фронтів, важливі документи, пошту, медикаменти, вивозили поранених із передової, вели розвідку, брали участь у рейдах по тилах ворога. На початок 1944 р. на рахунок Олени Казакової був 601 бойовий виліт на літаку У-2. Полк, де служила лейтенант Казакова, отримав почесне найменування «Сталінградський», а відважна льотчиця впродовж війни удостоєна трьох бойових нагород: орденів Червоної Зірки (1942 р.), Червоного Прапора (1943 р.) та Вітчизняної війни I ст. (1944 р.) [12]. Орденом Червоного Прапора відзначена її участь у Сталінградській битві. Після Перемоги, яку Олена зустріла у Відні, дівчина не полишила неба, а повернулася вже на мирні авіатраси України. Першою серед авіаторів республіки достроково виконала завдання першої післявоєнної п'ятирічки й додала до своїх нагород орден «Знак Пошани». Упродовж служби в авіації Олена Казакова провела в повітрі понад 9 тис. годин, з них близько 3 тис. – у фронтових умовах. У 1952 р. льотчиця перейшла на роботу диспетчером, у 1958 р. – вийшла на пенсію. Померла наприкінці 1980-х рр. У 1988 р. її племінниця передала до Меморіального комплексу всі нагороди й документи воєнного часу, які належали відважній героїні [12]. Серед багатьох матеріалів експонується, на наш погляд, незвичайний. Це довідка Політуправління Донського фронту від 4 жовтня 1942 р., у

якій зазначено про те, що «льотчик-орденоносець Казакова за успішне виконання завдань Політуправління фронту нагороджується цінним предметом, купленим коштом трудівників СРСР, і подарунками, отриманими з Англії, Америки та з Аргентини для жінок-фронтовичок» [16]. Якими саме подарунками – про це не йдеться, проте це зворушливо й сумно водночас.

Хотілося б розповісти про ще одну жінку – кавалера ордена Червоного Прапора Надію Федутенко, яка брала участь у обороні Києва. У складі Київської особливої групи ЦПФ відважна льотчиця виконувала відповідальні завдання, доставляла боєприпаси, продовольство, медикаменти, спорядження військам Південно-Західного фронту, десантувала в тил противника розвідників, вивезла з оточення й передової 150 тяжко поранених воїнів. За цей час вона здійснила майже 200 вильотів, інколи перебуваючи в повітрі по 7 – 8 годин упродовж дня [2, 240]. Надія Федутенко прагнула пересісти на бойову машину, невдовзі ця мрія здійснилася. Її направили до жіночого авіаполку, який очолила Герой Радянського Союзу (звання присвоєно до війни) Поліна Раскова. За короткий термін навчання Надія Федутенко оволоділа навичками керування двомоторним пікіруючим бомбардувальником, однією з перших серед жінок освоїла техніку пілотування й бомбардування. Її призначили командиром 1-ї ескадрильї.

Бойове хрещення Н. Федутенко дістала на Сталінградському фронті. З весни 1943 р. брала участь у прориві оборонного рубежу противника на Північному Кавказі та на Кубані, де зазнала поранення й отримала свою першу нагороду – орден Вітчизняної війни I ст. [2, 241 – 242]. Після проходження лікування Надія повернулася на фронт і здійснила бойові вильоти над Смоленщиною. Екіпаж бойової машини Н. Федутенко першим у полку перевищив розрахункові можливості літака, збільшивши його бомбове навантаження з 750 до 1 120 кг [2, 241 – 242].

Згідно з наказом ВПС ЧА № 049 від 5 вересня 1943 р. Надія Федутенко була нагороджена орденом Червоного Прапора № 117822 [17; 18]. А далі в бойовій біографії льотчиці було визволення Білорусії, Прибалтики, штурм Східної Пруссії. Під командуванням майора Федутенко 1-ша ескадрилья 125-го гвардійського Борисоглібського орденів Суворова і Кутузова жіночого авіаційного полку денних пікіруючих бомбардувальників виконала понад 500 бойових вильотів, а до бойових нагород відважної льотчиці долучився ще один орден Червоного Прапора, а також орден Леніна і медаль «Золота Зірка» Героя Радянського Союзу [2, 243]. З 1946 р. Надія Федутенко – у запасі, працювала в Хабаровську та Іркутську. Останні роки життя льотчиці пов'язані з Києвом. Померла в 1978 р. [12].

Після смерті Надії Федутенко рідні передали до музею комплекс її матеріалів, серед яких нагороди, книжка Героя Радянського Союзу, формена військова сукня тощо. Орден Червоного Прапора (зразка 1943 р., тобто на колодці) на деяких фото героїні – без колодки [2, 239]. Імовірно, що Н.Н. Федутенко від'єднала колодку від ордена, адже під час прийому до фондів цієї нагороди (передана одна з двох) в інвентарній картці на музейний предмет зазначено, що колодка й орден відокремлені.

Останній «жіночий» орден у колекції Меморіального комплексу належав старшині, санінструктору Марії Миколаївні Мануковій, вірменці за національністю,

яка народилася й виросла в Баку. У 1940 р. після закінчення середньої школи навчалася на курсах медичних сестер. Закінчення навчання збіглося з початком війни, і вже 8 лютого 1942 р. 18-річна рядова Манукова склала присягу й розпочала свій бойовий шлях. З лютого 1942 р. до квітня 1945 р. йшла вона важкими фронтовими дорогами в складі 694-го стрілецького полку 383-ї стрілецької дивізії. Рядова, з 1943 р. – старшина, ротний санінструктор, вона перебувала на передовій під кулями та снарядами. На посаді ротного санінструктора брала участь у обороні Північного Кавказу, прориві Блакитної лінії та розгромі Таманського угруповання противника, визволенні Керчі, Севастополя, у Вісло-Одерській та Берлінській операціях. Тричі зазнала поранень і тричі поверталася до свого полку, що входив у різні періоди до складу 18-ї, 56-ї, Приморської та 33-ї армій. За визволення Севастополя полк здобув почесне найменування «Севастопольський», а старшина М.М. Манукова одержала орден Червоного Прапора № 296711 [19].

У колекції документів Меморіального комплексу зберігаються також довідка з витягом із наказу ВГК № 266 від 31 січня 1945 р., яка підтверджує, що старшині Мануковій оголошено подяку за «відмінні бойові дії під час вторгнення до Німеччини в межі Бранденбурзької провінції», та лист-подяка матері Марії Манукової [20]. У листі, датованому 16 березня 1945 р., розповідається про героїзм 22-річної старшини, а також міститься подяка, у якій читаємо: «Шановні батьки! Дякуємо вам за виховання такого хороброго воїна, яким є ваша донька – Манукова Марія Миколаївна» [21]. Марія Манукова справді була надзвичайно хоробрим бійцем, і заслуги відважної дівчини були гідно пошановані. 1943 р. – медаль «За відвагу», 1944 р. – орден Червоної Зірки, 1945 р. – орден Червоного Прапора (останньої нагороди удостоєна за визволення Севастополя, проте вона вручена пізніше). Під час штурму Берліна, коли було вбито командира роти, Марія Манукова взяла командування на себе й повела бійців в атаку. Заслуговує на увагу той факт, що старшина, піхотний санінструктор М.М. Манукова, пройшовши фронтовими шляхами, була удостоєна чотирьох бойових нагород, із них – три ордени, два з яких – найвагоміші. Справді, неймовірний приклад! [8].

У боях за Берлін відважний воїн зазнала четверте (найважче) поранення в голову. Упродовж двох років, до 1947 р., лікувалася, проте в 1948 р. унаслідок поранень пішла з життя. Їй було лише 25...

У 1986 р. науковці музею під час наукового комплектування фондів зустрілися з братом Марії, який передав на довічне державне зберігання деякі документи та всі нагороди відважної героїні, зокрема й орден Червоного Прапора.

Аналізуючи колекцію «жіночих» орденів Червоного Прапора, які зберігаються у фондах Меморіального комплексу, слід зазначити, що, незважаючи на кількісну обмеженість (лише чотири музейних предмети), ми можемо дійти таких висновків:

– основна кількість нагороджень відбулася в 1943 – 1945 рр. Усі нагородження орденами цієї музейної колекції починаються з 1943 р.;

– нагороджувалися жінки, що служили в різних родах військ. Музейні нагороди можна представити в двох ракурсах. З одного боку – сержантський склад піхоти, що, імовірно, зрідка відзначався цією нагородою, а з другого – офіцери авіації – елітарна

частина радянських Збройних сил, яка, безумовно, справедливо, часто й щедро отримувала високі ордени;

– за національним складом кавалерів ордена Червоного Прапора можна представити так: дві росіянки (О. Казакова та М. Корольова), одна українка (Н. Федутенко), одна вірменка (М. Манукова);

– щодо вікового цензу варто зауважити, що ордени, наявні на початок війни, належали жінкам віком від 18 до 30 років, тобто на фронті нагороджені провели кращий період свого життя – найбільш придатний для навчання, професійного вдосконалення, створення родини. Наймолодша серед жінок – М. Манукова, найстарша – О. Казакова;

– троє з чотирьох мали середню та середньо-спеціальну освіту, одна (М. Корольова) навчалася в інституті;

– вражає той факт, що долі лише чотирьох жінок, які перебували в полі зору дослідження, у загальних рисах віддзеркалюють долю всього фронтового жіноцтва: М. Корольова загинула в бою, М. Манукова померла від ран, О. Казакова та Н. Федутенко перетнули 60-річний віковий рубіж.

Отже, навіть така мінімальна колекція, якою є «жіночі» ордени Червоного Прапора, дає змогу зробити певні статистичні та аналітичні висновки.

Щодо самого ордена Червоного Прапора, то він досі вважається однією з найвагоміших нагород, насамперед серед військовиків. Як уже зазначалося, деякі особливості визначили її унікальність навіть у такій розвиненій нагородній системі, як радянська.

Спробуємо ще раз узагальнити ці параметри. Отже, орден Червоного Прапора – це:

– єдиний радянський орден, кавалер якого мав особливу назву – «червонопрапорник», а військова частина або організація, нагороджена ним, – називалася «Червонопрапорна»;

– єдиний радянський орден, на аверсі якого була цифра, що вказувала, вкотре орден Червоного Прапора вручався конкретному нагородженому;

– єдиний з тих, що був елементом нагородної зброї СРСР (Почесна революційна зброя СРСР, 1924 р.);

– єдиний орден, який у період нагородження за вислугу років (1944 – 1958 рр.) військовослужбовець міг отримати двічі: за 20 років, а потім за 30 років бездоганної служби;

– єдиний орден, що навіть в офіційних документах називався по-різному: «Червоний Прапор», «Бойовий Червоний Прапор», орден Червоного Прапора, орден Бойового Червоного Прапора.

– єдиний бойовий орден, який носили на грудях ліворуч на п'ятикутній колодці поруч з орденом Леніна (до запровадження в 1967 р. ордена Жовтневої Революції) [22].

Орден Червоного Прапора, народжений у боях, вручався за бойові подвиги. Він і нині має особливий авторитет, шану, славу, хоча його доля – доля першого радянського ордена – виявилася парадоксальною.

З розпадом держави – СРСР – було скасоване й нагородження орденом Червоного Прапора. Воістину справедливо, що нагороди не лише народжуються епохою, а інколи разом із нею відходять у минуле...

Джерела та література:

1. *Безсмертя. Книга Пам'яті України. 1941 – 1945. Головна редакційна колегія (голова І.О. Герасимов, заступники голови І.Т. Муковський і П.П. Панченко, відповідальний секретар Р.Г. Вишневський) – К.: Пошуково-видавниче агентство «Книга Пам'яті України», 2000. – 944 с.*
2. *В ім'я життя / Автор-упор. З.О. Сільченко (кер. та інші). – К.: Україна, 2005. – 288 с.*
3. *Галаган В.Я. Ратний подвиг женщин в годы Великой Отечественной войны. – К.: Вища школа, 1986. – 309 с.*
4. *Дуров В.А. Награды Великой Отечественной войны. – М.: Русская книга, 1993. – 130 с.*
5. *Дуров В.А. Русские и советские боевые награды. Сокровища государственного ордена Ленина исторического музея. – М.: Внешторгиздат, 1990. – 104 с.*
6. *Дуров В.А., Стрекалов Н. Орден Красного Знамени. История учреждения награды и эволюция орденового знака. – М.: Collector's book, 2006. – 223 с.*
7. *Колесников Г.А., Рожков А.М. Ордена и медали СССР. – М.: Воениздат, 1983. – 299 с.*
8. *Лист-відповідь Головного управління кадрів МО СРСР № 2540 від 10.12.1986 р.*
9. *Можейко И.В. Награды. – М.: Хронос, 1998. – 464 с.*
10. *Мурманцева В.С. Советские женщины в Великой Отечественной войне: 1941 – 1945. – М.: Мысль, 1979. – 293 с.*
11. *Смыслов О.С. История советских наград. – М.: Вече, 2007. – 400 с.*
12. *Фонди Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років». – Генеральний каталог.*
13. *Там само. – КВ-337. – НДМ-6.*
14. *Там само. – КВ-336. – Д-63.*
15. *Там само. – КВ-146360. – Д-21424.*
16. *Там само. – КВ-74511. – Д-14726.*
17. *Там само. – Особова справа Героя Радянського Союзу.*
18. *Там само. – КВ-26264. – НДМ-789.*
19. *Там само. – КВ-121859. – НДМ-2736.*
20. *Там само. – КВ-111921. – Д-18185.*
21. *Там само. – КВ-111022. – Д-18186.*
22. *Електронний ресурс: <http://www.btstu.ru>.*

© **Анеля КАЛЕНЮК,**© **Вера ФОМИНА**

«ЖЕНСКИЕ» ОРДЕНА КРАСНОГО ПРАПОРА В КОЛЛЕКЦИИ МЕМОРИАЛЬНОГО КОМПЛЕКСА «НАЦИОНАЛЬНЫЙ МУЗЕЙ ИСТОРИИ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ 1941 – 1945 ГОДОВ»

Рассматривается боевой путь и судьбы женщин-воинов, награжденных орденами Красного Знамени, входящих в фалеристическую коллекцию Мемориального комплекса «Национальный музей истории Великой Отечественной войны 1941 – 1945 годов».

Ключевые слова: Мемориальный комплекс «Национальный музей истории Великой Отечественной войны 1941 – 1945 годов», немецко-советская война, наградная система, первый боевой орден, фондовое собрание, научное комплектование.

© **Anelya KALENYUK,**© **Vira FOMINA**

"WOMEN" ORDERS OF THE RED BANNER IN THE COLLECTION OF THE MEMORIAL COMPLEX "THE NATIONAL MUSEUM OF THE HISTORY OF THE GREAT PATRIOTIC WAR OF 1941 – 1945"

It is examined the combat path and destiny of women soldiers who were awarded the Orders of the Red Banner from the phalera collection of the Memorial complex "The National Museum of the History of the Great Patriotic War of 1941 – 1945".

Keywords: the Memorial complex "The National Museum of the History of the Great Patriotic War of 1941 – 1945", German-Soviet war, the system of awards, the first military order, Museum's collection, scientific acquisition.